

# Плями на сонці

Роман Іваничук

Марино, Марино, де ви? Агій!

Немає відповіді. Марина стара і трохи недочуває, а часом і навмисне не відзивається, бо панна Анеля вже їй набридла. Отак цілий день. Страшно стає Анелі, як тільки залишиться сама в хаті, зайнята пір'ям із старих перин або засмальцьованими картинами. Вибігає тоді на ґанок і кличе-надривається.

Сусіди посміхаються:

— Пропала б паннунця без Марини, як пес у ярмарку.

— Але ж бо невдячне попівське насіння. Марина давно жаліється, що та тягне з контрактом.

А сьогодні було так: вони удвох поверталися з базару. Кожного четверга разом ідуть з міста. Висока, огрядна, від старості згорблена Марина несе покупки, аж вгинається, наполовину менша стара діва Анеля не несе нічого, бо в них ведеться по-давньому: Анеля — господиня, Марина — служниця.

З самого ранку нині сік холодний листопадовий дощ. Осінні сльоти навівають на Марину хвороби, Анелі нагадують її обіцянку записати своїй служниці половину хати.

Повертаючись з базару, Анеля згадала це, забула про все на світі й заклопотана побігла, залишивши далеко позаду хвору Марину, що не могла її ні догнати, ні докликатись.

Прибігла і термосила зачинені двері.

— Та де ж ви, Марино! — який уже раз кликала і не помічала, що стара служниця, поморщена та жовта, стоїть перед нею і докірливо хитає головою.

— Тут я, господи милостивий. Та ж ми разом ішли, чого кричите?

Анеля сплеснула руками. Бліде обличчя засвітилося винуватою усмішкою.

— Я геть чисто забула. Кличу та й кличу... Не дивуйтеся, Мариночко, ви знаєте, що я без вас, як без рук.

Стара пошкандибала до хати, за нею — панна Анеля.

Марині не сходився світ клином в Анеліній хаті, а проте вона прожила тут увесь свій вік. Анеля ще була малою, як Марина почала служити в її батька-удівця попа Островецького. Ніхто, навіть сам пан-отець, не знав, що це ця здорова, гарна дівчина має незаконнонароджену дочку. Могла б жити разом з нею на своєму клаптику, але хотілося дитині дати краще віно, ніж півморга поля. Дочка росла в сестри, а Марина працювала, як віл, складала грошенята, купувала поле. В останні роки за Польщі хотіла вже йти на своє господарство, але тут Островецький несподівано помер, а молодий попович, пияк і картяр, спродав свої маєтки і, відчувши запах порошу в світі, втік за кордон, залишивши з Мариною безпорадну, наївну стару дівку, сестру Анелю.

Попадянка поплакала трохи, але не впадала у відчай — вона ж не самотня. Але та сама покірنا служниця, що від молодості до сивини не водилася з хлопцями, сказала

раптом, як грім з ясного неба:

— Пора й мені на своє, паннунцю. Дочка моя заміж вийшла, піду до неї. Весь вік працювала, щоб на старість притулок мати.

Анеля змогла лише пролебедіти:

— Дочка? У вас?.. Ви геть ідете?! А я?.. — і тут у неї ноги підкосилися.

Марина залишилася служити. Видно, така її доля. Дочку в люди вивела, тепер працюватиме для внуків. Дочці дала поле, найстаршому внукові хату дасть.

Багато важких і довгих років провели обидві разом. Часи мінялися, навіть саме слово "служниця" вийшло з ужитку, а в них усе йшло по-старому. Анеля цілими днями сиділа за картами, читала французькі романи або перебирала пір'я із старих перин; Марина працювала з раннього ранку до пізнього вечора. У городі, крім картоплі і ярини, плекала квіти. Були в неї півонії, троянди, гвоздика, хризантеми, м'ята, любисток. Гнівлася за це паннунця. Краше б цибулі більше, все ж якась користь. Та побачивши, що стара твердо стоїть на своєму, Анеля почала воювати з дітьми, що приходили до тітки Марини за квітами.

Марина не могла жити без праці. Коли не було чим зайнятися коло хати, брала сапку і йшла з жінками на колгоспне поле. Жінки жартували й раділи за Марину.

— За авансом приходьте завтра!

— Нащо мені авансу, — відповідала. — Незабаром внучка до вас прийде. Та всіх обжене на роботі. А я стара, користі з мене мало.

Але тільки за роботою почувала себе міцною. Коли ж починалися осінні сльоти і на городі не залишалось нічого, крім соняшникових штурпалків та довгоцвітних хризантем під тином, Марина злягала на своєму рипучому тапчані в кутку під чорними образами і, позираючи на заплакані шибки, стогнала:

— Слаба я... Не переживу цю зиму.

Та це тільки так говорилося. Вона не могла дивитися, як Анеля сама носить воду, розхлюпуючи і обливаючись, як горить заправка на кухні, а молоко збігає в неї перед самим носом. Вставала і, стогнучи, робила все сама. Анеля була тоді набридливо ніжною і виворожувала Марині на картах довгі літа та добру долю.

Марина нагадувала про договір. На згадку про це у Анелі все летіло з рук, вона просила:

— Хай-но потепліє, то ми вже разом. Я не знаю, куди то ходити. Та ми ще не вмираємо, Маринцю.

Казав пан кожух дам... Тепліло, обіцянка забувалася.

\* \* \*

Погано почувала себе Марина сьогодні. Ледве допленталася з базару. Крутило в кісках, та це ще нічого — дихати не стало чим. Так ще з Мариною не було ніколи. Вона звалилася на тапчан, схопилася за серце.

Анеля заметушилась. Спочатку вибігла надвір, та зрозуміла, що не туди їй, треба було йти, метнулася до хати, перевернула крісло з тазиком, повним води, і, нарешті, згадала, що саме має зробити. Шарпнула з креденця[1] шухляду, висипала на стіл усе,

що там було: свої паперові папільотки, Маринипі вузлики з насінням квітів, сушені яблука й вишні — і знайшла ліки.

— Що ви, Маринко, бійтеся бога... Випийте, — а сама пильно придивлялась: прикидається Марина чи на цей раз таки справді хвора.

Бачила, що не жарту. Жінка, що легко носила повні мішки картоплі з города, раптом поникла, згорбилася, а тепер не може встати з тапчана.

Марина дивилася зволженими очима у матові від пари шибки.

— Рано зима почалася. Не виживу, Анелю.

Анеля хотіла потішити хвору, але вмить забула, що мала сказати. Знову згадала свою обіцянку — записати половину хати... Половину старої плебанії, де виростали покоління Островецьких, віддати незаконнонародженій дочці наймички Марини. Віддати зовсім задурно, коли трапляються покупки з добрими грішми.

Рука мимоволі простягається до колоди засмальцьованих карт, що нагадували їй попівські бали, молодих священиків, танго і преферанси. Що скажуть карти? Не дай бог, щоб смерть Марині. Анелі так добре з нею, але якщо... то треба знати. Треба щось робити.

Марина кволо махнула рукою.

— Не ворожіть, панно... Не треба вже... Анеля відсунула карти. Марина краще знає. Але треба бігти до лікаря, може, щось допоможе.

— Я за лікарем піду, Марино.

— Не треба й цього. Все одно я раніше від вас помру, — натякнула на обіцянку Анелі.

Попадянка вдала, що не чує. Швидко вдягла пальто й старомодний капелюшок.

"Треба рятувати Марину від смерті", — товмачила собі дорогою до амбулаторії.

Не ліки рятували Марину від смерті щозими. Єдиними ліками для неї була весна. Тому вона в кімнаті відтворювала собі весну. Майже до Різдва цвіли біля Марини у горщику хризантеми, а коли й вони в'янули, робила квіти з паперу, обтикувала ними образи й вікна, виймала зі скрині сушену м'яту, любисток і розтирала в пальцях, щоб пахло. За цим заставала її справжня весна. Тоді Марина виходила надвір, вдихала весіннього повітря — недуга щезала, і жінка бралася за роботу.

Але тепер відчула, що ні хризантеми, ні м'ята вже не допоможуть.

Лікар не встановив діагнозу. Старість. Можливо, й видужає, а помре — нічого дивного. Пора.

Завивала в димарі зима. Марині снилася внучка Оксана. Бабусяна внучка вчиться на агронома. Ніякої біди не знатиме, бо на землі настала така влада, що не тільки задурно вчить, а ще й гроші доплачує. А бабуня весь вік прослужила, щоб внучка мала відразу свою хату, як тільки стане працювати. А в їхньому колгоспі — Марина вже вивідала — треба агронома.

Будилася і питала в Анелі прямо, без натяків:

— Коли нотаря приведете, панно?

Анеля розгублено дивилася на стару служницю й опускала очі.

— Завтра поїду, — обіцяла.

І справді їхала до райцентру. Їй навіть ставало легко на душі, вона сповнить обіцянку. Але від самих дверей нотаріальної контори поверталася назад. Не може цього зробити. Хто ж її доглядати буде? Хату треба продати, а з грішми її прийме хоч би священик з сусіднього села. Бог простить, бог добрий...

"Може, бог і простить, — думала Марина, бо навіть не мала сили говорити, коли Анеля вигадувала, що не застала нотаріуса. — Я ж не прощу й на тому світі. Все життя даром працювала".

Повзли холодні короткі дні. Ліпила у вікно лапата зима, а мороз вимальовував на шибках химерні візерунки. Кожного ранку ввижалась Марині інша картина: сад зеленіє, цвіте, діти ганяються з гілляками за травневими хрущами. Якби могла руками поворухнути, то вишила б собі весну на полотні. Зраділа від такої думки й відтепер ні про що інше не мріяла. Аби лиш руки її послухались. Але в них сиділа її хвороба — так відчувала Марина. Якщо вона перейде з рук на груди, життя закінчиться. І все одно хотіла цього. Встигла б таки вишити весну на полотні й з весною померла б.

Анеля клопоталася біля Марини, та все без толку. В хаті брудно, посуд немитий, паннунця опустилася. Та нехай.

Марина вже не звертає на неї уваги. На вікні щодня весна малюється. Яке щастя, що людина завжди може знайти в житті для себе щось весняне.

Одного дня хвора відчула, що з рук втікають мурашки, наче хочуть собі звити кубло в самому серці. Ворухнулися пальці, зігнулися руки в ліктях. Зраділа Марина. Підвелася, дістала з шафи нитки й полотно і почала вишивати.

— Видужуєте, Мариночко! — виснула Анеля.

— Ні, не видужую, паннунцю, — прохрипіла стара. — Умру днями, вся слабість у груди перейшла.

Бачила, як злякано забігали очі в Анелі, як насторожилась паннунця, чекаючи від Марини останнього нагадування.

— У мене є до вас єдина просьба, — не спускала служниця очей із своєї господині, — і ви це зробите, бо ж маєте трохи бога в серці. Там у хустинці в самому куточку шафи — мої гроші. Підіть на пошту й пошліть телеграму дочці. Щоб приїхала з Оксаною. Вишліть телеграфом сто карбованців...

— Добре, Марино.

Анеля поспішала на пошту. Вона негайно дасть телеграму й вишле гроші. Потім приготується до їхнього приїзду і прийме, як собі рівних, цю незаконнонароджену дочку й внучку Марини. Розповість про її доброту, про те, як та цілий вік була вірною слугою родини Островецьких. І всі будуть разом плакати за доброю Мариною.

Складала телеграму.

"А тепер записуйте, пані, половину хати, отак як обіцяли", — ніби почула чийсь голос. Стрепенулася. Затиснула гроші разом з телеграфним бланком у долоні й крадькома навшпиньках вийшла з приміщення.

"Прости мені, господи"...

Марина вишивала весну. Сільська хата сховалася в садочку. Ще мусять бути квіти. А в грудях пече, бігають якісь мурашки, добираються до серця. Треба швидше вишити, щоб з весною вмерти.

— Послали?

— Послала, — не дивилася в очі Анеля.

Дві ночі молилася паннунця, щоб Марина видужала. А на третій день вночі побачила, що стара вже ледве дихає. На стіні над нею висіла нехитро вишита весна: з садка визирала хата, перед хатою червоніли квіти. Згори сміялося сонце: воно мало очі, ніс і рот.

Видно, Марина всю ніч не спала, закінчувала, а тепер спокійно лежить, чекаючи смерті.

Анеля перелякалася. Вона боїться мерців. Тихо зібралася й вийшла з хати.

За ніч розтанув сніг. Побіліли брудні струмки між скибами землі на городах. Гинула зима.

Анеля поспішала в сусіднє село до знайомого священика, колеги її татунця. Треба домовитися. Може, прийме її до себе з тими грішми, що дістане за хату.

Піп зустрів її холодно, та, почувши про гроші, одразу пом'якшав. У нього знайдеться для неї місце, чому б ні. А тепер хай переночує, погостює трохи. Не страшно, як Марина й сама помре. Душа старої страдниці й без сповіді знайде собі місце на тому світі, а поховати він прийде. Про смерть дадуть знати. Паннунця заспокоїлась, уперше за довгий час.

Марина розплющила очі — в хаті нема нікого. Покликала, ніхто не відзивається.

"Чому Ганна з Оксаною ще не приїхали, — гризла її думка. — Адже три дні вже, як відіслана телеграма".

Перед обідом скочило вишите сонце з полотна й сіло на вікно. Марина усміхнулася, махнула рукою, щоб прогнати дивне марево, а сонце сполошилось — втекло з підвіконня й сіло на синє небо за вікном. Довго вдивлялася Марина, думала, що сниться.

Перед вечором знову прокинулась. Сонце вже сиділо на полотні й сміялося широким жовтим ротом.

Несподівано для себе Марина підвелася, сіла.

— Ніби полегшало, — прошепотіла. — Анелю! — покликала.

Ніхто не відповів. Не мала сили думати, чому нема нікого. Міцно заснула, і всю ніч їй снилися весняні води. По ринві тарабанив перший дощ.

На другий день Марина побачила, що надворі почалась весна. Сонячне світло лилося до кімнати, вигравало на шибках, на стіні, на долівці. Рвонулась до вікна.

Весна! Наче її вишивання зірвалося зі стіни і плахтою розкинулось перед вікном.

Захрустіли старі кості, а мурашки, як опарені, побігли з грудей по руках і провали.

— Анелю, весна! Паннунцю! Та де ж ви поділися?

Невпевнено ступила на підлогу. Пройшлася, заглянула в кімнати. Нема таки нікого. Почала примічати: пальта, хустини вовняної нема. Виходить, пішла кудись

Анеля. Але ж два дні... Поїхала? Куди?..

Два дні чекала на господиню. Ходила по двору. Весна повертала їй сили. Питала сусідів, де Анеля. Ніхто не знав. На третій день почала порядкувати в кімнатах. В Анелиній тумбочці знайшла зім'ятий папір, а в ньому — гроші. Сто карбованців. Це ж її гроші! Пізнала. Розгорнула папір — бланк телеграфний. Прочитала по складах: "Приїжджайте негайно, мама..." — і не дописано.

Зрозуміла. Люто глянула по запусненій хаті.

— Кодло... Ну, чекай, святеннице!

Зібрала усі свої речі в скриню. Замкнула. Вдяглася, забрала гроші.

— Бувай здорове, гніздо попівське! Підводою ще раз до тебе приїду! — грюкнула дверима, аж потріскана фарба посипалась на ґанок.

На вишнях цвірінчали горобці.

\* \* \*

Старий піп реготав, аж мішки під очима синіли.

— Вознеслася покійниця на небо...

Панна Анеля не помітила навіть, коли він поїхав. Хапалася то за крісла, то за баняки, бігала по кімнатах, спотикалася. Хотіла зрозуміти, що сталося, і не могла.

Раз у раз вибігала на ґанок і розпучливо кликала:

— Марино, Мариночко, де ви? Агій!

[1] Креденець — буфет.